

9. Харківська державна академія культури: до 80-річчя з дня заснування : моногр. / В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнаренко [та ін.]. — Х., 2009. — С. 61–64.
10. Фрідьєва Н. Я. Програма курсу «Бібліотекознавство» / А. А. Ашукін, Р. Б. Гуревич, Н. Я. Фрідьєва // Харк. держ. бібл. ін-т. — Х., 1958. — 58 с.
11. Шейко В. Харківська вища школа бібліотечно-інформаційної та книгознавчої освіти в контексті історії та сьогодення / В. Шейко, Н. Кушнаренко // Вісн. Кн. палати. — 2004. — №7. — С. 29–33.

Надійшла до редколегії 11.10.2011 р.

УДК 001.89:378.096

Г. В. ШЕМАЄВА

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ : ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлюються напрями наукової діяльності кафедри бібліотекознавства ХДАК протягом її функціонування.

Ключові слова: українське бібліотекознавство, наукова діяльність, історія.

Освещаются направления научной деятельности кафедры библиотековедения ХГАК в течение ее функционирования.

Ключевые слова: украинское библиотековедение, научная деятельность, история.

In this article are characterized the research directions of the department of library science KbsAC in historical aspect.

Key words: ukrainian library science, research, history.

Розвиток бібліотечної науки в Україні тісно пов'язаний з однією з провідних кафедр Харківської державної академії культури — кафедрою бібліотекознавства. Знання історії розвитку спеціальних кафедр відіграє важливу роль у формуванні професійної свідомості спеціалістів; дозволяє наслідувати цінний досвід; розуміти залежність і взаємозумовленість розвитку бібліотечної науки, освіти та практики від соціальних умов розвитку суспільства, чинників і наслідків бібліотечних явищ та подій. Актуальність узагальнення здобутих знань зростає в контексті знаменної події факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК — 80-річчя з дня заснування.

Метою статті є висвітлення напрямів наукової роботи кафедри бібліотекознавства ХДАК протягом її функціонування.

Як свідчать архівні дані, на кафедрі бібліотекознавства створеній у 1930 р., з перших днів її становлення розгортається науково-дослідницька робота. Більшість викладачів, які працювали на кафедрі, поєднують виконання навчальних і науково-дослідницьких функцій. Важлива увага вже в той період приділялася підготовці дисертаційних робіт. У 1931 р. було

організовано прийом до аспірантури в кількості 60 осіб за такими спеціальностями: методика роботи з читачами; література для дітей, бібліографія. По суті, зазначені наукові спеціальності відповідали напрямам підготовки бібліотечних кадрів на факультетах. Зокрема упродовж 1935–1939 рр. навчання здійснювалося на двох факультетах: дитячих бібліотек і масових бібліотек. У 1939 р. відкрито ще один факультет — бібліографії [1].

У складних умовах того періоду, пов'язаних, з одного боку, зі змінами в народному господарстві, науці, культурі, а з іншого — з політичними особливостями, ідеологічним впливом на всі види діяльності, наукова робота кафедри бібліотекознавства ґрунтувалася на ключових проблемах бібліотек. Серед пріоритетних — керівництво читанням, організація бібліотечної діяльності на підприємствах, формування сільських бібліотек [1; 16]. Викладачі кафедри досліджували методи обслуговування читачів бібліотек різними видами і типами літератури, результати яких публікувалися на сторінках професійних видань, зокрема і першому випуску «Ученых записок ХГБИ» [1].

Війна 1941–1945 рр. внесла істотні зміни в проблематику бібліотекознавства. Важливого значення набули рекомендації щодо охорони і збереження бібліотечних фондів, їх евакуації та реевакуації. В період окупації Харкова інститут не працював. Після визволення постало питання щодо відновлення його діяльності. Але спочатку відповідно до Постанови РНК УСССР від 13 жовтня 1943 р. відкрито бібліотечний факультет при Харківському педагогічному інституті, спрямований на підготовку працівників масових бібліотек, який перевели до ХДБІ з 1 червня 1947 р, де було поновлено підготовку бібліотечних кадрів у складі трьох факультетів денного відділення: бібліотекознавства, бібліографії, дитячих та юнацьких бібліотек та одного заочного факультету. Прийом студентів на 1947/1948 навчальний рік становив 250 осіб на факультети денного відділення і 300 — заочного [2].

У післявоєнний період розгорнулася й різноаспектна наукова діяльність кафедр інституту, зокрема провідне місце в науково-дослідницькій роботі відводилося кафедрі бібліотекознавства. Наукова робота кафедри зосереджується на виконанні наукових тем, перш за все пов'язаних з дисертаційними роботами викладачів: Н. Я. Фрідьєвої, Р. Б. Гуревича, А. Л. Ашукіна, С. І. Волкової, Т. О. Скрипник, М. Д. Рябченка, З. В. Гімальдінової, Є. М. Красножон, а також на підготовку навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників, програм, лекцій. Поряд з науковим пошуком шляхів, форм і методів участі бібліотек у відновленні промисловості; вирішенням проблем організації бібліотечного обслуговування; визначенням принципів вивчення читачів; вивченням та узагальненням досвіду роботи бібліотек з молоддю, активізуються історичні дослідження, про що свідчать теми дисертацій Н. Я. Фрідьєвої «Історія бібліотек Харкова від заснування до 1917 р.», В. Г. Трамбицької «Історія бібліотеки ім. В. Г. Короленка, м. Харків» [3; 4]. Слід зазначити, що збереглися відомості щодо листування В. Г. Трамбицької з А. Б. Хавкіною з проблем досліджень історії бібліотеки [13].

У цей період активізується творча кооперація викладачів кафедри з працівниками бібліотек: проводяться спільні засідання, на яких дискуту-

ються питання щодо проблем диференційного обслуговування читачів; створюються авторські колективи для підготовки навчальних посібників; проводиться обстеження бібліотек; організуються конкурси на кращу наукову роботу серед бібліотекарів, студентів. Результати зазначеної діяльності обговорюються на конференціях, висвітлюються на сторінках професійних бібліотечних видань: «Библиотекарь», «Советская библиография», «Соціалістична культура». У напрямі активізації наукової роботи кафедри важливе значення мало відновлення випуску «Ученых записок» інституту.

Реалізація науково-дослідницьких тем супроводжувалась виділенням коштів на наукові відрядження, що відзначається у звітах інституту за 1947–1969 рр. [3–7]. Викладачі кафедри, зокрема Н. Я. Фрідьева, Р. Б. Гуревич, М. Д. Рябенко, С. І. Волкова, З. В. Гімальдінова, в різні роки з метою виконання наукової роботи були відряджені до провідних бібліотек та навчальних закладів Москви, Ленінграда, Києва. Н. Я. Фрідьеву як провідного фахівця в напрямі керівництва читанням та вивчення читачів рекомендували до закордонної поїздки в 1961 р. [11].

Наукова робота кафедри бібліотекознавства тісно була пов'язана з практикою. Заслугоює на увагу кооперація викладачів кафедри з провідними бібліотеками в напрямі спільного проведення дослідження, залучення студентів. Наприклад, протягом 1949–1950 рр. викладачами кафедри проаналізували діяльність 50 бібліотек Харківської області [3]. До їх обстеження залучали й студентів. Висновки та пропозиції студентів доводили до відома бібліотек, відділів культпросвітрова. В результаті розробили план заходів щодо зміцнення зв'язків з бібліотеками — надання методичної допомоги, організація лекторію, узагальнення бібліотечного досвіду, здійснення наукових конференцій, організація конференцій випускників з метою обговорення якості підготовки кадрів.

Проводяться спільні засідання кафедри з колективами бібліотеки ім. В. Г. Короленка, ЦНТБ та ЦНБ університету, на яких обговорювалися проблеми організації відкритого доступу до фондів, питання керівництва читанням молоді в українських бібліотеках. Незважаючи на проведення спільних заходів, досліджень, у рішеннях ради інституту в 60-х рр. зазначено про складність та слабкість зв'язків з культурно-освітніми закладами, бібліотеками. Зокрема у звіті за 1963–1964 рр. відзначається, що рада інституту зобов'язала спеціальні кафедри встановити тісніший зв'язок із Московським і Ленінградським бібліотечними інститутами та провести ІV науково-методичну конференцію випускників інституту, присвячену подальшому зміцненню взаємодії інституту із закладами культури, науки, освіти, виробництва [5].

Важливе значення в науковій роботі кафедри відігравали студентські наукові гуртки, в яких брали участь 60% студентів денної форми навчання. Слід зауважити, що тематика гуртків розглядалася й затверджувалася на засіданнях ради інституту. Керівниками студентського наукового гуртка кафедри в різні роки були: Р. Б. Гуревич, З. В. Гімальдінова, С. І. Волкова, Т. П. Комісаренко. Наукова діяльність студентів висвітлювалася в інсти-

тутській пресі: газеті «Шлях у науку», бюлетені кафедри бібліотекознавства, на тематичних конференціях. Під керівництвом С. І. Волкової гуртківці проводили соціологічні дослідження з вивчення читацьких інтересів та керівництва читанням, роботи бібліотек з відкритим доступом до книжкових фондів. Гурток бібліотекознавства тісно співпрацював зі студентськими гуртками ВНЗ Москви, Ленінграда, Вільнюса, Мінська [5–7].

Однією із пріоритетних проблем, до вирішення якої долучали студентство в кінці 50 — початку 60-х рр., була проблема обслуговування читачів в умовах відкритого доступу до фондів. Над дослідженням цієї теми працювали викладачі кафедри — Н. Я. Фрідьева та С. І. Волкова, про що свідчать звіти та публікація в журналі «Соціалістична культура» [4]. В кінці 60-х рр. дослідження в науковому гуртку спрямовувалися на розробку теоретичних питань бібліотекознавства; вивчення й узагальнення практичного досвіду роботи бібліотек.

Розвиткові напрямів наукової роботи кафедри сприяє також підтримка тісних зв'язків з випускниками. Важливою подією, що набула подальшого розвитку, стало проведення в 1959 р. І науково-методичної конференції випускників інституту, в якій узяли участь близько 300 працівників бібліотек [4].

Розширюється взаємодія з кафедрами спеціальних та загальноосвітніх дисциплін. За участю викладачів кафедри бібліотекознавства та історії підготовлено Нарис історії бібліотечної справи на Україні, 1917–1960 рр. (Н. Я. Фрідьева, З. В. Гімальдінова, Ф. О. Єщенко, І. В. Дьомкін).

Особливе значення для розвитку наукової роботи кафедри, факультету та в цілому бібліотечної справи мала діяльність Н. Я. Фрідьевої, яка була завідувачем кафедри бібліотекознавства протягом значного періоду. Вона, як один із організаторів бібліотечної справи в Україні, зробила значний внесок у створення і зміцнення бібліотечної мережі, в розробку теоретичних основ бібліотекознавства, що є актуальними понині.

У 60–70-і рр. ХХ ст. активізувалися дослідження проблем читання, що викликано збільшенням звернень до бібліотек; зростанням чисельності читачів; розширенням та ускладненням інформаційних запитів суспільства в усіх сферах науки, техніки, культури, промисловості. В означений період фахові кафедри бібліотечного факультету розпочали розробку комплексної проблеми «Керівництво читанням молоді в бібліотеках УРСР» [5]. Дослідження набуло широких масштабів під керівництвом Всесоюзної державної наукової бібліотеки ім. В. І. Леніна. Колектив кафедри в тісній співпраці з фахівцями бібліотеки ім. В. Г. Короленка здійснив аналіз читацьких формулярів, вивчення анкетних даних, відгуків читачів, проаналізував статистичні дані бібліотечної діяльності. В результаті проведеного дослідження розроблено рекомендації, спрямовані на поліпшення роботи бібліотек з молоддю бібліотек Харкова й області [5].

Пріоритетними напрямками наукової роботи кафедри залишалися дослідження історії розвитку бібліотек; проблем наукової організації навчального процесу та викладання спеціальних дисциплін. На основі науково осмисленого досвіду діяльності бібліотек відбувалося вдосконалення лекційних матеріалів. Наприклад, за даними звітів, у червні 1964 р. кафедра

опублікувала 5-й випуск збірника «На допомогу студентам у вивченні курсу бібліотекознавства», в якому висвітлюються найцікавіші матеріали, зібрані студентами III курсу денного відділення під час виробничої практики [6].

Важливою подією стало видання з 1964 р. збірника «Бібліотекознавство і бібліографія», в якому висвітлювалися наукові здобутки в галузі бібліотекознавства [15].

На початку 70-х рр. кафедра бібліотекознавства працювала над комплексною темою «Молодь і книга» в співпраці з кафедрою дитячої літератури, яка здійснює дослідження «Керівництво дитячим читанням». У рамках виконання теми викладачі кафедри провели анкетування читачів бібліотек м. Харків, у результаті чого опрацьовано 700 анкет, виявлено особливості читання різних груп читачів та визначено необхідність удосконалення комплектування бібліотечних фондів, розвиток форм і методів обслуговування читачів [8].

У кінці 70 — на початку 80-х рр. XX ст. зростають значення наукової діяльності у вищих навчальних закладах, масштаби, кількість учасників, зміцнюються організаційно-наукові зв'язки; підвищується результативність досліджень. В інституті в 1977 р. виокремився науково-дослідний сектор (керівник В. І. Чернов), укладено угоди на виконання 10 позабюджетних наукових тем. У той період наукова робота викладачів кафедри була пов'язана з темою «Централізація бібліотек і питання бібліотечно-бібліографічного обслуговування» — керівник О. М. Хропач [8].

Розвиток наукових досліджень у сфері бібліотекознавства поступово набував державного спрямування, що вплинуло на посилення процесів кооперації та координації. У підвищенні ролі й ефективності наукової діяльності кафедри позитивну роль відіграло спільне виконання теми з Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна «Підвищення ефективності індивідуальних і масових форм та методів пропаганди книги і роботи з читачами», розпочатої в 1984 р. — науковий керівник від бібліотеки ім. В. І. Леніна — канд.пед.наук І. І. Ганицька, від ХДІК — В. П. Томіна [9]. В контексті означеної теми на кафедрі здійснювалися дослідження: «Удосконалення роботи бібліотек в умовах централізації. Питання методичного керівництва» — керівник — Н. С. Белопола; «Заводська бібліотека. Сучасний стан і перспективи» — О. М. Хропач; «Пропаганда галузевої і художньої літератури» — Н. Д. Рябенко, Н. С. Русавська, С. І. Волкова.

Кінець 80-х рр. XX ст. позначився створенням навчальних-науково-виробничих комплексів на базі найкращих бібліотек міста. Кафедра бібліотечних фондів і каталогів уклала творчу угоду з ЦМБ ім. В. Г. Белінського, кафедра загального бібліографознавства — з ХДНБ ім. В. Г. Короленка, а кафедра бібліотекознавства в 1989 р. — з МЦБС ПО ХТЗ та МЦБС ПО «Серп і молот». Крім того, відкрито 7 філіалів кафедр у бібліотеках [10].

У той час пріоритетним науковим напрямом кафедри бібліотекознавства було дослідження оптимізації діяльності науково-технічних бібліотек — керівник В. О. Ільганасєва [10]. Перспективи розвитку бібліотечної науки пов'язуються з міжвідомчою концентрацією бібліотечно-інформаційних ресурсів і теоретичним обґрунтуванням процесів інформатизації, їх прак-

тичним упровадженням. Основні висновки та положення дисертаційних і загальнокафедральних досліджень, а також матеріали госпдоговірних та бюджетних тем активно використовуються в процесі викладання навчальних дисциплін.

Новий етап наукової діяльності кафедри розпочався в умовах незалежності України. Динамічність соціально-економічної та політичної ситуації, з одного боку, розвиток інформаційних технологій — з іншого, впливають на проблематику бібліотекознавства. Позначаються зміни в трактуванні основних положень бібліотечної науки: об'єкт, предмет, статус, взаємодія з іншими науками. В 90-х рр. провідними темами кафедри є: «Бібліотечний соціальний інститут України: історія, сучасний стан, перспективи розвитку»; «Бібліотечна професія: сучасний стан і перспективи»; «Бібліотека в нових соціокультурних умовах».

Удосконалення бібліотечної справи пов'язується з посиленням громадської діяльності — створенням асоціацій, товариств. Особлива роль у становленні та розвитку професійного бібліотечного руху на Харківщині та в цілому в Україні належить Олександрі Миколайовичу Хропачу. За його ініціативи організоване Харківське бібліотечне товариство (ХБТ), одним із основних завдань якого визначено досягнення консолідації бібліотечних працівників на спільній професійній основі з метою підвищення ролі й престижу бібліотек. На підґрунті принципів кооперації та координації, запропонованих О. М. Хропачем, товариство сприяло розширенню співробітництва бібліотек, взаємодії з державними, відомчими органами, навчальними закладами, громадськими організаціями, творчими спілками, окремими установами.

За ініціативи ХБТ та провідних фахівців у галузі бібліотечної справи й інформаційних технологій, зокрема О. М. Хропача, І. М. Фоменка, Г. В. Шемаєвої, Ф. П. Демидюка, Т. Б. Грищенко, Т. Б. Соколовської, І. В. Шаца, В. А. Щеглова, в 1992 р. засновано громадську організацію — Асоціацію сучасних інформаційно-бібліотечних технологій [17].

Початок ХХІ ст. характеризується помітним прискоренням темпів суспільного життя; процесами глобалізації та інтелектуалізації суспільних відносин; активним пошуком оптимальних шляхів розвитку інформаційного суспільства; усвідомленням значення комунікаційної взаємодії для розвитку всіх соціальних інститутів, зокрема бібліотеки. Розвиток якісно нового типу комунікативних форм, засобів, структур, процесів потребує нового осмислення особливостей розвитку бібліотеки в системі соціальних комунікацій.

Нове бачення застосування соціально-комунікаційного підходу в умовах інформаційного суспільства для досліджень у напрямі бібліотекознавства запропонувала професор В. О. Ільганаєва. Серед його особливостей вона виділяє єдність соціально-комунікаційних процесів; предметність соціально-комунікаційної діяльності; етапність інформатизації; інтеграцію соціально-комунікаційних підсистем суспільства на основі реформування організаційно-функціонального устрою соціально-комунікаційних структур [12]. Нові напрями досліджень кафедри бібліотеко-

знавства за темою «Трансформація бібліотечної діяльності як складова формування нової комунікативної реальності» (2005–2010 рр.) спрямовуються на вивчення змін у бібліотечній системі, нових фактів і явищ у соціально-комунікаційній діяльності бібліотек

Характерними ознаками новацій наукової діяльності факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК у цілому та кафедри бібліотекознавства і соціальних комунікацій зокрема на початку ХХІ ст. є розгортання досліджень у напрямі переосмислення сутності бібліотечної діяльності й ролі бібліотек у соціумі крізь призму теорії соціальних комунікацій; посилення ролі міждисциплінарного комплексу підходів до вивчення об'єкта; висування на перший план нового понятійного та категоріального апарату; зміцнення парадигми цілісності й інтегративності, усвідомлення необхідності всебічного погляду на явища, процеси, бібліотечну систему в цілому.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення особистісного внеску викладачів кафедри в розвиток бібліотекознавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів ХДАК. Всеукр. інститут комуністичної освіти на 15 роковин Жовтня.
2. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського бібліотечного інституту за 1947/1948 рр.
3. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1949/1950 рр.
4. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1960/1961 рр.
5. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1963/1964 рр.
6. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1964/1965 рр.
7. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1968/1969 рр.
8. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1980 р.
9. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1984 р.
10. Архів ХДАК. Звіт про діяльність Харківського державного бібліотечного інституту за 1989 р.
11. Архів ХДАК. Фрідвева Надія Яківна. Особова справа, розпочато 27.08.1947 р., закінчено 01.07.1970 р. — Фонд 1. — № 4349.
12. Ильганиева В. А. Социальные коммуникации : словарь-справочник. — Х. : КП «Городская типография», 2009. — 392 с.
13. Історія ХДНБ ім. В. Г. Короленка Електронний ресурс . — Режим доступу: www.korolenko.org
14. Кушнаренко Н. Н. Социальные коммуникации — новая научная отрасль / Н. Н. Кушнаренко, А. А. Соляник // *Науч. и техн. б-ки.* — 2008. — № 8. — С. 41–48.
15. Харківська державна академія культури: до 80-річчя з дня заснування : моногр. / [авт. кол.: В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнаренко, А. О. Рижанова, Ю. О. Петруня, З. І. Алфьорова, О. М. Білик, Т. В. Большакова, І. О. Борис, О. А. Гаврюшенко та ін.] ; М-во культури

- і туризму України, Харк. держ. акад. культури.* — Х. : ХДАК, 2009. — 195 с.
16. Харьковский государственный институт культуры 1929–1979. — Х. : ХГИК, 1979. — 70 с.
17. Шемаева А. В. Влияние Ассоциации современных информационно-библиотечных технологий на формирование региональной инновационной политики / А. В. Шемаева // Харьковський регіон: пошук стратегій оптимального розвитку : матеріали наук.-практ. конф. 19 жовтня 2005 р. — Х. : ХДНБК, 2006. — С. 98–102.

Надійшла до редколегії 13.09.2011 р.

УДК 025.2(477)

**М. П. ВАСИЛЬЧЕНКО,
Н. М. КУШНАРЕНКО,
А. А. СОЛЯНИК**

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДОЗНАВСТВА

Висвітлюється історія становлення й розвитку харківської наукової школи бібліотечного фондознавства, її роль у формуванні галузевого науково-освітнього простору.

Ключові слова: харківська школа бібліотечного фондознавства, історія українського бібліотекознавства, етапи розвитку українського фондознавства.

Освещается история становления и развития харьковской научной школы библиотечного фондоведения, ее роль в формировании отраслевого научно-образовательного пространства.

Ключевые слова: харьковская школа библиотечного фондоведения, история украинского библиотековедения, этапы развития украинского фондоведения.

History of the formation and the development of Kharkov science library collections school is analyzed, identified its role in forming of the branch of scientific and educational space.

Key words: Kharkov science library collections school, history of Ukrainian library science, stages of Ukrainian library collections science development.

Однією з найвідоміших, найпотужніших і найавторитетніших наукових шкіл у галузі українського бібліотекознавства є харківська школа бібліотечного фондознавства, яка об'єднує декілька поколінь дослідників, що зробили значний внесок у розвиток теорії і практики формування бібліотечних фондів. Біля джерел цієї наукової школи здобутки таких відомих бібліотекознавців, як Х. Д. Алчевська, Л. Б. Хавкіна, К. І. Рубинський, М. А. Годкевич, Б. О. Борович, Д. А. Балака, Н. Я Фрідьєва та ін.

Мета статті — визначити якісні ознаки основних етапів розвитку харківської наукової школи бібліотечного фондознавства, з'ясувати її роль у формуванні галузевого науково-освітнього простору.